

המלחמה על הזיכרון הקולקטיבי

מוטי גולני

יהודה לפידות, ה'סזון': ציד אחים, מכון ו'בוטינסקי בישראל, תל-אביב 1994

ספרו של יהודה לפידות הוא מפתיע. מפתיע בעצם פרסומו בשנת 1994, שעה שדומה שהוא כבר פס מן העולם. אין זה ספר זכרונות רגיל. יש כאן ניסיון של אדם לכתוב מחקר הבא להילחם על עברו עבור מקומו בעתיד בזיכרון הקולקטיבי שלנו. עיקר הסימוכין שלו הוא זכרונו ופרשנותו את מה שאירע.

ההיסטוריוגרפיה של היישוב היהודי בתקופת המנדט משמשת בשנים האחרונות זירה לוויכוח ער, מרתק, לעתים אפילו חם. בוויכוחים הללו לא נפקד מקומם של הדעה הפוליטית העכשווית, האוטוביוגרפיה של נוקט העמדה או אף מבנה אישיותו. יחד עם זאת, כרוב המקרים מתגדרים המתווכחים בגבולות כללי המחקר, ההיסטורי או האחר (למשל, הדיון הסוציולוגי על התקופה, שאנו עדים לו בשנים האחרונות). יש גם בקרב בני הזמן, אלה שהיו שם, המבקשים לקחת חלק בוויכוח. אלא שהאמירה: 'רגע, אבל אני הייתי שם...', שוב אינה תופסת. את ההיסטוריונים של היום, ואין זה משנה אם הם מכנים עצמם 'חדשים' או בשם אחר, או אף את הציבור הרחב המתעניין, אין האמירה הזו מרשימה כלל. יתר על כן, עדות בעליפה מקובלת כמקור בעייתי מאוד, לעתים אף בלתי מהימן לחלוטין. הן הזמן שעבר והן, לעתים, רצונו של העד, לא דווקא בזדון, 'לשפץ' את עברו הפרטי או של הקבוצה שאליה השתייך, עושים אותה למקור שאיכותו נמוכה. רק ניצול מושכל של מקור זה, בעיקר בעזרת שליטת ההיסטוריון ברקע לעדות, קודם לגביית העדות, עשוי להפוך אותה לבעלת ערך, לעתים ללא תחליף.

בכלל, העדות היא בדרך כלל לא מה שהיה, אלא הדרך שבה העד זוכר את מה שהיה. אין בכוונתי להוריד משהו מכבודם של עושי ההיסטוריה, אך עשייתם זו אינה עושה אותם לחוקרים טובים יותר, במיוחד כאשר מדובר באירוע שהם עצמם היו חלק ממנו.

כיצד היו מתקבלים בשנות השמונים והתשעים חיבורים, אפילו בעלי גישה מחקרית כספר תולדות ההגנה (שלפידות עושה בו שימוש רב באופן שאינו מקובל

עוד במחקר) ועל אחת כמה וכמה ספר הפלמ"ח, או הכתיבה האישית של דב יוסף, משה כרמל, יגאל אלון ואחרים שניסו כולם את כוחם בכתיבת תולדות זמננו? דומה שמקובל היום לראות בכתבים אלה עדויות שלכל אחת מהן מגמה ברורה. אפילו כתביו של האב המייסד, דוד בן-גוריון, שביקש לעצב את ההיסטוריוגרפיה של מדינת ישראל כדמותו, נחשבים היום למקור ולא למחקר.¹

מגמה זו הייתה ברורה עם הזמן גם לחלק מבני הדור שביקשו להשמיץ את קולם בדיון ההיסטורי על עברם שלהם. מודעות זו יצרה כיוון חדש בהיסטוריוגרפיה של היישוב ומדינת ישראל, מעין 'זכרונות ממוסמכים'. כך קיבלנו, למשל, את עבודתו החשובה (והסובייקטיבית) של יצחק לוי (לויצה) על הקרבות בירושלים בשנים 1947-1949; או לאחרונה ספרו של שלמה שמיר, הרוח בהטיבה 7 בקרבות לטרון במאי 1948. השניים ישבו בארכיונים שנים ארוכות מתוך כוונה מוגדרת וגלויה לעשות צדק היסטורי עם עברם שלהם. הראשון, עם חטיבת 'עציוני' בירושלים, שהוא עצמו היה מראשה, ושלא פונקה כשאר חטיבות צה"ל בספרי חטיבה מחמיאים. השני, עם חטיבה 7, שהוא היה מייסדה ומפקדה הראשון.²

כזה הוא, לכאורה, ספרו של יהודה לפידות. אלא שרק לכאורה. לפידות כתב ספר מגויס, נוסח הכתיבה בארץ בשנות החמישים והשישים. דומה כי עניינו בנושא הוא של מי שהיה קורבן (לא ברור לי אם באופן אישי) לסוון. תחושה זו עוברת כחוט השני לאורך הספר. זה לגיטימי, כמובן; אלא שכמו אצל לויצה ושמיר, יש 'לשים את הסחורה על השולחן'.

דומה כי בכלל, עניינו של האצ"ל בהיסטוריוגרפיה של היישוב היהודי בתקופת המנדט טובל מן העובדה שלא קם היסטוריון מקצועי שכתביו ישרתו את מאבקם של יוצאי הארגון על מקומם בתולדות היישוב. לפידות היה חבר באצ"ל מנעוריו. במלחמת העצמאות לחם בירושלים. בין השאר, היה מפקד הכוח שפשט על דיר-יאסין באפריל 1948, ואחר כך עמד בראש מחלקה של האצ"ל שלחמה בכפיפות ל'הגנה' בקרב על רמת-רחל.

בשנים האחרונות נלחם לפידות על מקומו שלו, ומקום חבריו יוצאי האצ"ל, בזיכרון הקולקטיבי שלנו. ספרו הראשון, העוסק בעיקר בשאלה מדוע לא נכבשה

1. ב"צ דינור (עורך ראשי), ספר תולדות ההגנה, כרכים א-ג. מחקר מוזמנטלי שפורסם בשנים 1954-1972. אף שבכתיבתו עסקו גם היסטוריונים מקצועיים כדינור עצמו, סלוצקי ובן-ששון, פיקחה ועדה מטעם חברי 'ההגנה' לשעבר על כתיבת הספר, על מנת שיביא את פרשנותם שלהם להיסטוריה של היישוב. שאול אביגור, שעסק בעיקר בעבודת הפיקוח, העיד על עצמו: 'אין שם שורה שלא בדקתי'. ש' אביגור, עם דור ההגנה, ב, תל-אביב 1977, עמ' 12; ז' גלעד (עורך), ספר הפלמ"ח, א-ב, תל-אביב 1955, 1957. יגאל אלון כתב חלקים נכבדים בספר הפלמ"ח, שקובצו במערכות פלמ"ח, תל-אביב 1965. משה כרמל כתב את מערכות צפון, תל-אביב 1957. דב יוסף כתב את קריה נאמנה, ירושלים ותל-אביב 1960, ודוד בן-גוריון את מדינת ישראל המחודשת, תל-אביב 1969.
2. י' לוי (לויצה), תשעה קבין, תל-אביב 1986; ש' שמיר, בכל מחיר לירושלים, תל-אביב 1994.

העיר המזרחית של ירושלים בשנת 1948, דומה באופיו לספר שלפנינו.³ ייאמר לשבחו של לפידות, שאינו נרתע ממחלוקות. בשני ספריו עסק במקדי ויכוח שהיו רגישים מאוד בזמנו, ודומה כי הזמן, בכל הקשור לנושאים אלה, לא עשה את שלו - כך ספרו בשאלת ירושלים, וכך עתה בספרו המעניין העוסק בשאלת הסוון.

איני בא לבקר את לפידות על הטעויות הכרונולוגיות, כמו גם הענייניות, בספרו. אין לו בלעדיות על עניין זה. דוגמה מצוינת אפשר למצוא, למשל, בטענה שהמוסד לעלייה ב' פעל במהלך שנות השלושים בנפרד מן 'ההגנה' על מנת להסתיר את פעולתו מן האגף האזרחי ב'הגנה' (עמ' 22). האגף האזרחי הזה לא ידע על פעולת המוסד לעלייה ב', מן הטעם הפשוט שהוא כלל לא היה קיים בשנים אלה. הוא הוקם בשנת 1939, נוכח מדיניותה החדשה של בריטניה בשאלת ארץ-ישראל. העניין המרכזי כאן הוא בעובדה שלפנינו דיון כאילו היסטוריה מחקרי.

לאחר שנדחקו הצדה ברגל גסה מההיסטוריוגרפיה של היישוב, ביקשו נושאי מורשת האצ"ל לשקם את מקומם בעבר בעזרת שכתוב מכוון לא פחות. כך למשל הושתל, ובהצלחה, המושג 'שלוש המחתרות של היישוב היהודי'. כך הפך ארגון 'ההגנה' - וזה בולט מאוד גם אצל לפידות - למעין ארגון בן-דמותם של הפורשים, מעין פרטנר המנהל עמם מאבק פוליטי על השליטה ברחוב היהודי.

לפידות מתעלם מן ההבדל הכמותי והאיכותי. ארגון 'ההגנה' היה גדול עשרת מונים בהיקפו ובפוטנציאל הצבאי שלו מזה של הפורשים. אך חשוב מזה: האצ"ל, כמו גם הלח"י, היו מבחינות רבות ארגונים שלמים יותר: גופים פוליטיים בעלי אידיאולוגיה מוגדרת, העוסקים במאבק צבאי עצמאי. הכפיפות של האצ"ל לתנועתו של ז'בוטינסקי הייתה רעיונית בעיקר ורחוקה מלהיות מעשית. בכלל, ז'בוטינסקי התייחס לקבוצה הארץ-ישראלית הזו כמי שכפאו שד. הוא לא אהב את פעולתם הבלתי-לגאלית, ממש כפי שראה בצער בשלהי חייו את הגישה האנטי-בריטית שפיתחו. ז'בוטינסקי, לגליסט ופילו-בריטי מוצהר, ראה באצ"ל תופעה לא בריאה לתנועתו. השתעבדותו בסופו של דבר לגישת האצ"ל הייתה חלק מדעיכתו של המנהיג.

באצ"ל לא ששו לקבל מרות. לא את זו של הנהגת היישוב המאורגן ולא את זו של המפלגה הרוויזיוניסטית. לפידות עצמו רומז בעניין זה (עמ' 24-25), אף כי אינו מרחיב. האצ"ל לא היה צריך מנהיג צבאי - הוא היה זקוק יותר למנהיג פוליטי. זה היה, מאוחר יותר, סוד הצלחתו של מנחם בגין.

מכל האמור לעיל ברור, שכל ניסיון להעמיד את האצ"ל מול ארגון 'ההגנה' מופרך מיסודו. ארגון זה, 'ההגנה', הזרוע הצבאית של היישוב היהודי המאורגן, היה בשליטתה של תנועת העבודה. קשה לדבר על 'מדיניותה' של 'ההגנה' - הייתה זו מדיניותם של המוסדות הלאומיים, שארגון צבאי חצי מחתרתי זה, היה כפוף להם. האם זה היה מקרה בלבד שראשי 'ההגנה' היו, רובם ככולם, מן הדרג השני או למטה מזה של האליטה היישובית?

3. י' לפידות, על חומותיך, תל-אביב 1992.

ה'סוּוֹן' (עונת הציד) היה הכינוי לנסיונו של היישוב היהודי המאורגן בארץ-ישראל להתמודד עם קבוצות הפורשים שלא קיבלו את קו ההנהגה. הגבולות בין התנגדות פוליטית לבין התנגדות אקטיבית להנהגה לא היו ברורים. לא היה חוק שיקבע היכן עובר גבול זה. פרישה מן המסגרת המדינית האוטונומית של היישוב לא התנגשה עם החוק; היא התנגשה עם הנורמה. עובדה זו כשלעצמה לא הביאה את מנהיגי היישוב לנסות ולחסל את הארגונים הפורשים. בסופו של דבר, ולא באופן מתוכנן, הוצב הגבול בנקודה שבה העריכה ההנהגה (הנבחרת), שהפורשים עלולים לסכן את קיומו של היישוב.

בפועל הייתה הפעולה נגד הפורשים פעולת מנע יותר ממלחמה. מוסדות היישוב ביקשו לבלום את הטרור היהודי בפרט, ואת הפרישה בכלל, בעזרת הסגרה לבריטים או בעזרת מעצר פנימי במקומות שונים בארץ. פעולה זו, ה'סוּוֹן', מתוארת היטב אצל לפידות. איני בא להתכווח עם התיאור, אלא עם המשמעויות שנותן לו לפידות.

לפידות טוען, ובדין, כי היישוב המאורגן גם הוא – לא רק הפורשים – הפעיל אלימות נגד מתנגדיו. השימוש באלימות לא היה זר ליישוב המאורגן בכלל, ולתנועת העבודה בפרט. גם מעידות לא חסרו שם. עובדה זו משמשת יעד מרכזי לביקורתו של לפידות. אלא שתפיסת העולם של הרוב ביישוב, משמאל ומימין, ראתה באלימות, ובמיוחד בטרור, נשק שהוא רע, גם אם לעתים הכרחי. ההבדל היה שגישת הפורשים לשימוש באלימות הייתה מסובכת פחות מגישת הרוב ביישוב.

עובדה זו הקשתה על היישוב המאורגן לעמוד מאחורי פעולות אלימות שנעשו נגד יהודים, ערבים ובריטים בנסיבות שונות. מכאן גם הניסיון לדחוק את פרשת ה'סוּוֹן' אל שולי ההיסטוריוגרפיה. אין זה מקרה שאיש מן העושים במלאכה בזמנו לא כתב על כך בהרחבה. לפידות מציין לשבח את שליחי היישוב שעה שהם הולכים בדרך הטרור, ומגנה אותם שעה שהם נלחמים בו. יותר מכל יש כאן ביטוי לאחת המחלוקות הבסיסיות, קרי טעם השימוש באלימות לקידום העניין הציוני, מחלוקת שהייתה נכונה גם לזמנה, והיא שהשאירה את בגין ואנשיו מחוץ למתנה.

הארגונים הפורשים כשלעצמם לא היוו סכנה להנהגה המרכזית, בוודאי לא לממשלת ישראל ביוני 1948, שעה שזו תבעה מבגין למסור לרשותה את הנשק שהובא על האונייה אלטלנה. דומה שאף באצ"ל היו מודעים היטב למגבלות כוחם. סכנתם להנהגה עד 1947 הייתה בעיקר בשתיים: ראשית, בעובדה שהם היו עלולים, לדעתה, לפגוע במערכת היחסים המועילה שבין היישוב לבין בריטניה. מערכת היחסים זו נתפסה כצורך קיומי; וזאת עוד בטרם פרצה מלחמת העולם השנייה. ושנית, סכנה נורמטיבית – פגיעה בעקרון המרות הלאומית.

מלחמת העולם השנייה העצימה את הצורך להישען על בריטניה, על אף המחלוקת המרה עמה נוכח הספר הלבן ממאי 1939. על אף הוויכוח הקשה בקרב ההנהגה היישובית והציונית והתלבטותם של המנהיגים בינם לבין עצמם, הייתה בסופו של דבר ההכרעה המדינית-אופרטיבית ברורה: בריטניה אינה אויב; לכל היותר היא יריב פוליטי מר לשעה, שהכל קיוו כי היריבות עמו תחלוף במהרה. לפיכך נסיונם של הלח"י, ואחר כך של האצ"ל, לפגוע בכוחות בריטניה ובנכסיה בארץ בטרם הוכרע

היטלר - נתפס בזמנו כסכנה של ממש שיש להילחם בה. הסוּן היה פרי הערכה זו. כך יצא היישוב בשנת 1942 למנוע מן הלח"י לפעול, שעה שהאצ"ל קיבל את גישת ההנהגה וחדל מפעולתו נגד הבריטים. פעולתו של הלח"י שותקה למעשה בשיתוף פעיל עם 'החברים מאתמולי באצ"ל'. עניין זה מוכחש, כמובן, אצל לפידות. כל שאנו לומדים הוא כי 'הגסטפו השמאלית בארץ' (עמ' 34) עסקה ברדיפה עד חורמה של אנשי הלח"י. לפידות מתקשה להזדהות עם פעולות השוד והרצח של הלח"י. כך גם חבריו בשנת 1942. מסתבר שגם הפורשים לא אהבו פרישה. כל שהוא רומז לנו הוא שהלח"י האשים את האצ"ל בשיתוף פעולה עם הבריטים והיישוב, ושראש המודיעין של האצ"ל, ישראל פריצקר, נרצח בספטמבר 1943 בתל-אביב בידי הלח"י (עמ' 36).

בשנת 1944, לאחר שבגין הכריז על 'המרד' שלו בבריטניה, שוב נזעק היישוב להגן על הקשר החיוני עם בריטניה. האצ"ל ראה בבריטניה אויב. לפידות מתאר שוב ושוב את גישתו של בגין כלפי הבריטים. אלא שהייתה זו גישתה של קבוצה קטנה, ואין בהדגשת הגישה הזאת כדי לעשותה לגישת היישוב כולו.

ראוי לזכור, כי הקשר של הציונות עם בריטניה לא היה רק פרי המלחמה של בריטניה בגרמניה. היישוב היהודי לא ביקש לסלק את הבריטים מן הארץ. גם לאחר האכזבה המרה ממדיניות בריטניה, עם פרסום הספר הלבן של מאי 1939, פנתה ההנהגה הציונית למאבק כדי לשנות את מדיניות השלטון, לא כדי לסלק אותו מן הארץ. לפידות מביא הוכחה ניצחת (עמ' 67), שבגין גוריון גם שיתף פעולה עם הבריטים וגם עשה זאת בהתלהבות: '... במידה שהשלטון והמשטרה הבריטיים מעונינים בביעור הטרור [היהודי - מ"ג] - במידה זו אנו משתפים אתם פעולה ... אני תוֹר ואומר, שלנו [הנהגת היישוב היהודי] יש אינטרס יותר גדול ויותר חיוני בביעור הטרור מאשר לממשלה האנגלית ...'. מדויק. זו הייתה תמצית הגישה של הנהגת היישוב: ההנחה שהמפעל הציוני יקודם, בסופו של חשבון, כתוצאה משיתוף פעולה עם בריטניה, ומכאן הצורך הגדול להילחם בטרור היהודי, כלומר בפרישה, ולא רק על רקע מלחמתה של בריטניה בהיטלר. בכלל, ההנהגה היישובית שלחה את ארגון 'ההגנה' לפעול בשיתוף פעולה עם הבריטים זמן רב לפני פרשת הסוּן. הדוגמה הבולטת ביותר היא השיתוף עם השלטון הבריטי בזמן המרד הערבי הגדול בשנות השלושים.

ההיסטוריוגרפיה הציונית עצמה, כולל זו שמבית מדרשה של תנועת העבודה, ניסתה - מסיבות שאין כאן המקום להרחיב בהן - להתכחש למציאות היסטורית זו. דומה כי המחקר ההיסטורי של היום מאוחד בתיאור מערכת היחסים המיוחדת שבין היישוב לבין בריטניה בתקופת המנדט.

הסוּן הראשון והשני ('הגדול') נערכו בתקופת מלחמת העולם השנייה. הסוּן השלישי ב-1947, הפעולה נגד אלטלנה ביוני 1948 וחיסול הארגונים הפורשים לאחר רצח ברנאדוט בספטמבר 1948 - נערכו כבר על רקע הרצון לתמוך בשלטון היישובי, ואחר כך בזה של מדינת ישראל. מדובר על תקופה מעצבת - גם ביחס החברה היישובית, ואחר כך הישראלית, לתופעת הפרישה.

החיבור שעשה בן-גוריון בין שלטונו שלו, שלטון מפא"י והעיקרון הדמוקרטי, אף שהיו בו תופעות מסוכנות, היה, אחרי הכל, במקומו. היישוב היהודי לא נגרר, בסופו של דבר, למלחמת אחים, גם ובעיקר בשל פעולתה החד-משמעית של ההנהגה בשעתה נגד ביטויי הפרישה. בינואר 1949 הלכו אזרחי ישראל לקלפי. לא היה זה עניין מובן מאליו. מבחינה זו, לפחות, היה הסוון, במובן ידוע, 'קדוש'. לא פחות מן התותח שירה על אלטלנה. הסוון היה אירוע טראגי ללא ספק. אך על רקע הזמן והגישה הפוליטית הכללית של הציבור היהודי בארץ, הוא היה חיוני.⁴

לפידות 'חושף' את 'החבורה', כלשונו, שניהלה את 'הסוון הגדול' (עמ' 75): משה סנה, משה דיין, יגאל אלון, ישראל גלילי, אליהו גולומב ואחרים. אלא שהללו ביטאו את ההסכמה הבסיסית ביישוב; לכן הם לא ראו עצמם, לא אז ולא אחר כך, בבחינת אשמים. בהמשך מתקשה המחבר להבין, מדוע השתתפו אנשי הפלמ"ח בחטיפת אנשי האצ"ל, אף כי רבים מהם התנגדו לשיתוף הפעולה עם הבריטים בסוון. דומה כי התשובה פשוטה: ראשית, קבוצה זו, מבית מדרשו של סבנקין, התנגדה לשיתוף פעולה עם בריטניה, אך הייתה מוכנה לפעילות יישובית עצמאית נגד הפרישה. שנית, הם שימשו כחוד החנית בפעולה שנחשבה אז נורמטיבית ונחוצה מאוד.

בכלל, נראה כי הקרע בתנועת העבודה בשנת 1944, שעה שסיעה ב' של יצחק סבנקין עזבה את מפא"י, יכול להדגים את ההבדל בין מחלוקת לבין פרישה. סיעה ב' וכן טיפוניה הפלמ"ח היו חלוקים עם בן-גוריון ואנשיו כמעט בכל דבר ועניין, עובדה שלא מנעה מהם להישאר במסגרת הוולונטרית של היישוב המאורגן ולהישמע להוראות ההנהגה.

לפידות, בצורה פשטנית ולא אחראית, מאשים את הנהגת היישוב בשיתוף פעולה עקיף בהשמדתם של יהודי אירופה. אין לתאר אחרת את הפרק הקצרצר הנקרא 'העיתוי...'. (עמ' 70-71), שכולו ניסיון לחבר בין הסוון לבין השואה. תמצית העניין, לפי לפידות, היא כך: 'מדיניות הספר הלבן' של הבריטים עשתה אותם 'לשותפים סמויים לגרמנים. הסוכנות היהודית שיתפה פעולה עם הבריטים ברודפה אחר האצ"ל במקום להלחם בבריטניה...'. מעבר לרדידותו של סיעון זה, יש בו גם משום 'גול עצמי', שהרי עד פברואר 1944 קיבל האצ"ל את מדיניות ההנהגה הציונית, שגרסה שיתוף עם בריטניה נגד גרמניה ללא ויתור על המאבק בספר הלבן.

המחבר מרחיב, ובצדק, בשאלת המרות הלאומית (היא מופיעה אצלו, ולא במקרה, במרכאות). אכן זו הייתה שאלת המפתח. לפידות בונה תיזה המבקשת להצדיק את הפרישה. טענתו - שלא דובר אז על מדינה שיש בה הפרדת רשויות. היכן החוק? היכן המשפט? הוא שואל (עמ' 253). אלא שכאן, כפי שציינתי, שורש התגובה לפרישה.

חברה לא ריבונית המבקשת לקיים אורח חיים דמוקרטי רגישה במיוחד לגילויי פרישה. האוטונומיה היהודית בתקופת המנדט הצליחה לשמור על דמוקרטיה סבירה

4. על הקשר הזה, שבין הסוון לבין המעבר השקט יחסית מיישוב למדינה, אני מנסה לעמוד במאמר שיראה אור בקרוב.

(עם ליקויים לא מעטים). בהעדר ריבונות התייחסה ההנהגה המרכזית בחשש, ואף בחוסר סובלנות בולט, לאופוזיציה משמאל ומימין.

נסיונו הנפתל של לפידות להראות כאילו מדובר בפעולה של תנועת העבודה, המבקשת לשמור על ההגמוניה שלה בכל מחיר, מוליך אל המסקנה, שבדרך דומה צריך היה לטפל גם בכני-פלוגתא אחרים של ההנהגה. אלא שהוויכוח בתוך היישוב המאורגן לא עבר בדרך כלל את שלב המחאה. הייתה זו מחאה לעתים עד כדי התפטרות: כך, למשל, התפטרו של משה סנה ויצחק שדה, שעה שהוחלט להדול מן המרי נגד הבריטים בקיץ 1946.

פרשת תנועת המרי העברי (אוקטובר 1945 עד אוגוסט 1946) נתפסת, ובצדק, על ידי המחבר כשיא הצלחתם של הארגונים הפורשים. בעיקר חשובה הפרשה בעיניו בשל הלגיטימציה המסוימת שארגונו זכה לה באותם חודשים. זו הייתה בשעתם משאת נפשם של חברי הארגונים הפורשים. לפי לפידות, תנועת המרי העברי קמה כתוצאה מהסכם בין 'ההגנה', האצ"ל והלח"י. הוא מסתמך על מסמך המופיע בזכרונותיו של בגין (עמ' 154-155). אלא שדומה שלא בגין בזמנו, ולא לפידות היום, הבינו את אופייה של תנועת המרי העברי, שהוכרזה על ידי הנהלת הסוכנות ובוקרה על ידה. המחבר מתייחס לעניין זה באופן שטחי מאוד ומגמתי (עמ' 151-154). מעניין - וזה אופייני לספר כולו - שלפידות שמע על ועדת X של הסוכנות, שאותה הוא מכנה 'הדרג המדיני העליון'. אלא שהוא מזכיר אותה בהערת שוליים בלבד, בבואו לטאר את האצ"ל מן האחריות לפיצוץ מלון המלך דוד (עמ' 163). גם אם הוא צודק במקרה של פיצוץ המלון, חשובה יותר הסלקציה המכוונת והלא-מתוחכמת.

עם ההכרזה על תנועת המרי ביקש בן-גוריון, בהודמנות זו של אפשרות להגיע להסכמה עם הפורשים, גם 'לשים עליהם יד'. הללו הבינו זאת, וסירבו ל'איחוד' הכפוי. סופו של דבר, ש'ההגנה' הצטוותה להגיע לתיאום עם הפורשים וזאת עשתה. אם לא הבין המחבר את הדרך שבה הוקמה תנועת המרי, את המכניזם הפיקודי שלה ואת מקומו של האצ"ל בתנועה זו (מתואם בלבד), אזי הוא מנתח נכון את הסיבות לפירוקה של תנועת המרי. פירוק זה נעוץ ב'שבת השחורה', ולא בפיצוץ מלון המלך דוד (עמ' 165). דומה כי פיצוץ המלון היה תלק מן המחאה של האקטיביסטים כמשה סנה ויצחק שדה נגד הדיבורים על חיסול המרי, דיבורים שהתחזקו לאחר 'השבת השחורה' בסוף יוני 1946.

ככלל, תנועת המרי הייתה 'תאונה' שהישוב יצא ממנה בשן ועין. הייתה זו סטייה מן הדרך המסורתית של שיתוף פעולה קונסטרוקטיבי ציוני עם השלטון הבריטי. לא רק שארגון 'ההגנה' סטה, בהוראת ההנהגה, מדרכו כצבא שבדרך ועמד להיות עוד ארגון טרור קלאסי וממילא מוגבל; חמור מזה, הבריטים איימו לפגוע אנושות ב'מדינה שבדרך' ובמוסדותיה הלגאליים, שהוקמו בעמל רב והיו הערובה ליכולתו של היישוב היהודי לעמוד במבחנים שעוד נכונו לו. פירוק תנועת המרי העברי היה פתח להמשך הסוון ('הקטן') ב-1947.

העובדה שנציגי תנועת העבודה ניהלו בפועל את הסוון אין משמעותה שגם בקרבם לא היו חילוקי דעות בשאלה זו. אלא שהמרות הלאומית נתפסה בשעתו כערך בסיסי,

כקו אדום שאין חוצים אותו גם בשעת מחלוקת. גישתו של לפידות היום לשאלת המרות הלאומית יש בה כדי להסביר - אם כזו הייתה גישת חבריו בזמנם - מדוע יצאה הנהגת היישוב לבצע את הסוון.

המחבר טורח ומראה לנו שורה של ליקויים בדרך שבה נוהל ארגון 'ההגנה' על ידי ההנהגה הנבחרת של תנועת העבודה. מסקנתו שארגון 'ההגנה' היה בעצם זרוע של תנועת העבודה. עמדה זו נכונה, אם כן, גם ביחס להסתדרות הציונית העולמית, הסוכנות היהודית, הוועד הלאומי וכל שאר הגופים של הציונות המאורגנת מאמצע שנות השלושים, שעה שתנועת העבודה זכתה לרוב במוסדות בתנועה הציונית. התנועה הרעיונית עמדה אז ערב ניצחון אפשרי על תנועת העבודה. כלום עלינו להניח, כי ז'בוטינסקי ותלמידיו היו נוהגים אחרת מבן-גוריון ומפא"י? אלא שתחושת חוסר האונים והייאוש הובילה בזמנו את ז'בוטינסקי החוצה. משם הוא נראה את הדרך הנכונה, לדעתו, ואולי אף יכבוש את התנועה הציונית מבחוץ. דהיינו, אם אין אני שולט, אני פורש.

דומה כי במקרה שלפנינו מעידים הדברים על אומנם (במקרה זה על כותבם) יותר מאשר על העניין עצמו, שהרי בדיוק על כך הייתה המחלוקת של הפורשים עם הרוב ביישוב. האצ"ל והלח"י ראו את עצמם כאוואנגארד, שגם אם אינו מבטא את גישת הרוב, זכותו וחובתו להראות את הדרך, אפילו יעשו זאת מבחוץ...

לפידות מסכם: 'דומה איפה שיוזמי הסוון הציבו לנגד עיניהם מטרה שאינה ברת [כך במקור] השגה' (עמ' 256) - כלומר לא עלה בידם לשתק את פעולת האצ"ל והלח"י. המציאות הייתה אחרת. לדעיתם של הארגונים הפורשים ערב הקמת המדינה ולפירוקם באופן חלק, בדרך כלל, היה קשר ישיר לסוון. האם נמנעה מלחמת אחים עם הקמת המדינה רק מפני שבגין סירב לירות ביהודים? דומה כי הייתה זו רק סיבה אחת, ולא דווקא העיקרית, מאחורי עובדה זו.

דווקא הסיפורים הקטנים, אף כי רובם ממקור לא ברור, הם החלק הטוב של הספר. המחבר מאפשר לנו להציץ אל המערכת הקשה של היחסים בין היהודים לבין עצמם ביישוב. כאן הביא לפידות פרטים רבים וחשובים, שחלקם טרם סופר.

ספרו של לפידות מצטרף לחיבורים נוספים בנושא הארגונים הפורשים שנכתבו ברות דומה, כמו למשל ספרו של יוסף נדבה, מי גרש את הבריטים מארץ ישראל.⁵ אף כי הספר מוצג כמחקר היסטורי הוא, כאמור, חלק מן המאבק של יוצאי האצ"ל על מקומם בזיכרון הקולקטיבי שלנו - עניין לגיטימי כשלעצמו. מעבר לעובדה שההיסמכות על המקורות היא מצומצמת מאוד, היא גם סלקטיבית מאוד; שהרי למה להפריע לה, לתיוה המוכנה מראש?

5. י' נדבה, מי גרש את הבריטים מארץ ישראל, תל-אביב 1988.